

257

ΚΑΡΟΛΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΙΔΟΥ

Ὁμοτίμου Καθηγητοῦ Πανεπιστημίου Θεσπλονίκης
Ἀντεπιστέλλοντος μέλους τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν

ΑΙ ΣΕΡΡΑΙ

ΚΑΤΑ ΤΟΥΣ ΤΟΥΡΚΟΥΣ ΣΥΓΓΡΑΦΕΙΣ

Αἰσθάνομαι ἰδιαιτέραν χαρὰν καὶ συγκίνησιν, διότι, καίτοι γνήσιος Μακεδῶν, Σερραῖος, μητρόθεν καὶ πατρόθεν, ἀπὸ γενεᾶς γενεῶν, διὰ πρῶτην φορὰν τώρα, εἰς τὰς δυσμὰς τοῦ βίου μου, μοῦ παρέχεται ἡ εὐκαιρία νὰ γράψω ἐλάχιστα στοιχεῖα, περὶ τῆς ἱστορίας τῆς πόλεως τῶν Σερρῶν, καίτοι περὶ αὐτῆς προηγήθησαν ἔμοῦ ἐξοχώτατοι καὶ ἐντριβέστατοι ἱστοριογράφοι, ὡς οἱ Εὐάγγελιοι ΣΤΡΑΤΗΔΕΣ, οἱ ΠΕΝΝΑΙ, οἱ Καφταντζῆδες, οἱ Πέτροβιτς, οἱ Θεοδωρίδες καὶ ἄλλοι. Διὰ τὸν λόγον τοῦτον θὰ περιορισθῶ μόνον μὲ τὴν ἀφήγησιν Τούρκων ἱστοριογράφων καὶ Τούρκων συγγραφέων ὁδοιπορικῶν, περὶ τῶν ὁποίων, ἔφ' ὅσον τοῦλάχιστον μοι εἶναι γνωστόν, δὲν ἔγραψαν ἄλλοι εἰς τὰ «Σερραϊκὰ Χρονικά».

Ἀρχίζω μὲ τὴν περιγραφὴν τοῦ Τούρκου ἱστορικοῦ ΣΑΑΤ-ΕΝΤΙΝ-ΜΩΧΑΜΕΤ, τοῦ ἐπιλεγομένου ΧΟΤΖΑ-ΕΦΕΝΤΗ (1536-1594) εἰς τὸ ἔργον τοῦ ΤΑΤΖΟΥΛ-ΤΕΦΑΡΙΧ, ἧτοι τὸ Στέμμα τῶν Ἱστορικῶν, ὅπου ἐξιστορεῖ τὴν ἱστορίαν τῶν σουλτάνων ἀπὸ τοῦ 1299 μέχρι τοῦ 1520, ἀφηγούμενος τὴν ἡρωϊκὴν ἀντίστασιν τῆς πριγκηπίσσης Μαρούλιας

.....«Οἱ Τοῦρκοι εἰσῆλθον εἰς τὴν Ροδόπην καὶ τὴν περιοχὴν τοῦ Νέστου. Εἰς αὐτὰ τὰ μέρη τὰ τεῖχη τῆς Πραβίστης ἐκούρασαν πολὺ τοὺς Ὀθωμανοὺς πολεμιστὰς, τὰ ὁποῖα ἦσαν στερεώτατα ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν τῆς πριγκηπίσσης Μαρούλιας. Οἱ Ὀθωμανοὶ πολεμισταὶ εὗρον μεγάλην ἀντίστασιν ἐκ μέρους τῆς γυναικὸς αὐτῆς, ἧτις, συγγενῆς οὖσα τοῦ ἡγεμόνος τῶν Σερρῶν, ἀνέμενε παρ' αὐτοῦ βοήθειαν καὶ ἀνθίστατο πολεμοῦσα γενναίως, μὴ παραδιδόμενη κατ' οὐδένα τρόπον. Ἡ πολιορκία τῆς Πραβίστης διήρκεσεν ἐπὶ μακρόν. Ἡ Μαρούλια ἐπὶ τέλος, μαθοῦσα ὅτι ἀπεκλείσθη ἡ ὑπὸ τοῦ κυριάρχου τῶν Σερρῶν ἐτοιμασθεῖσα βοήθεια, ἐκλιπόντων δὲ πάντων τῶν πολεμοφοδίων καὶ τῶν τροφίμων καὶ τῆς φρουρᾶς μετὰ τῶν κατοίκων, ἐξαντληθέντων ἐκ τῆς μακρᾶς πολιορκίας, ἠναγκάσθη νὰ προτείνῃ εἰρήνην... Ὁ καταβαλὼν τὴν Πραβίσταν Γαζῆ Ἐβρενὸς Μπέης μετωνόμασεν

αὐτὴν εἰς Ἀβρέτ-Χισάρ, ἥτοι Γυναικόστρατον, εἰς ἀνάμνησιν τῆς ἡρωϊκῆς ἀντιστάσεως τῆς Μαρούλιας».

Αὐτὴ εἶναι ἡ ἐξιστόρησις τοῦ Σαάτ-Ἐντὶν περὶ τῆς ἡρωϊκῆς πριγκιπίσεως Μαρούλιας. Ὁ δὲ ἕτερος Τούρκος ἱστορικὸς Χατζῆ-Κάλφα, ὁ ἐπιλεγόμενος Κιατίπ Τσελεμπῆ, ἀναφέρει τὴν Μαρούλιαν ὡς σύζυγον φρουράρχου φρουρίου, κειμένου παρὰ τὴν θάλασσαν, ἔναντι τῆς Θάσου, καὶ τὸ ὁποῖον ὠνομάσθη Ἀβρέτ-Χισάρ, διὰ τὸν λόγον, ποὺ ἀναφέραμεν ἄνωτέρω. Παραδόξως περὶ Μαρούλιας οὐδεμία γίνεται μνεία εἰς ἑλληνικὰ βιβλία ἢ χρονικά, ἐφ' ὅσον μοῦ εἶναι τοῦλάχιστον γνωστόν. Καὶ ὁ Γερμανὸς ἱστορικὸς Hammer, ὅστις ἠσχολήθη εἰδικῶς μὲ τὴν τουρκικὴν ἱστορίαν, δὲν πιστεύει εἰς τὴν ὑπαρξιν τῆς Μαρούλιας. Διὰ τὰ ἔχω πλέον ἐγκύρους πληροφορίας ἐπὶ τοῦ θέματος, ἀπετάθην εἰς τοὺς συναδέλφους μου καθηγητὰς τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, Στίλπωνα ΚΥΡΙΑΚΙΔΗΝ, καθηγητὴν τῆς λαογραφίας, Ἐμμανουὴλ ΚΡΙΑΡΑΝ, καθηγητὴν τῆς μεσαιωνικῆς ἑλληνικῆς φιλολογίας, καὶ Ἀπόστολον ΒΑΚΑΛΟΠΟΥΛΟΝ, καθηγητὴν τῆς ἱστορίας τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος. Ὅλοι μὲ ἐβεβαίωσαν, ὅτι ἡ ἱστορία τῆς Μαρούλιας, ὅπως ἐκτίθεται ὑπὸ τῶν Τούρκων ἱστορικῶν, δὲν ἀνταποκρίνεται εἰς τὰ πράγματα, ἀναφέρεται ὁμως ὑπὸ Βενετῶν συγγραφέων ἡρωϊκῆ ἀντίστασις κατὰ τῶν Τούρκων κάποιος Μαρούλιας, ἀλλὰ εἰς τὴν Λῆμνον καὶ δὴ κατὰ τὸ ἔτος 1477, ἥτοι ἓνα αἰῶνα ἀργότερον. Τὴν ἀναφέρει ὁ ἱστορικὸς Μάρκος Ἀντώνιος Σαμπέλικο, ὁ Calcagnini καὶ ἄλλοι. Ἐπὶ τῇ βάσει αὐτῶν συνέθεσεν ὁ Ἰησουΐτης μοναχὸς Γουλιέλμος Δονδίνι τὸν 13' αἰῶνα ποίημα περὶ τῆς ἡρωϊκῆς ἀντιστάσεως τῆς Μαρούλιας εἰς τὴν Λῆμνον κατὰ τῶν Τούρκων. Ἡ Λῆμνος κατελήφθη ὑπὸ τῶν Τούρκων τὸ 1445, πλὴν τὸ 1464 τοὺς ἐξεδίωξε ἐκεῖθεν ὁ Ἑνετὸς ναύαρχος Ἰάκωβος ΛΟΡΕΔΑΝΟΣ. Ἐκτοτε ἔγιναν ἐπανηλειμμένοι ἀπόπειραι τῶν Τούρκων πρὸς ἀνακατάληψιν τῆς Λῆμνου, εἰς μίαν δὲ ἐξ αὐτῶν ἀναφέρεται τὸ ἡρωϊκὸν κατόρθωμα τῆς Μαρούλιας καὶ δὴ εἰς τὸ ὄχυρόν Κόκκινος ἢ Κότζινος. Εἰς τὴν ἄμυναν ἔλαβον μέρος μετὰ τῶν Βενετῶν καὶ οἱ ἐγχώριοι, μεταξὺ τῶν ὁποίων ὁ πατὴρ τῆς Μαρούλιας. Φονευθέντος τοῦ πατρὸς τῆς ἀναλαμβάνει τὴν ἡγεσίαν τῆς ομάδος τῶν ἐγχωρίων ἢ Μαρούλια, λαβοῦσα τὴν ἀσπίδα καὶ τὸ ξίφος του. Ἀκάθεκτος ἐπετέθη κατὰ τῶν Τούρκων, οἵτινες ἦσαν ἔτοιμοι νὰ διαρρήξουν τὰς πύλας τοῦ κάστρου, τοὺς ἔτρεψεν εἰς φυγὴν καὶ τοὺς ἠνάγκασε νὰ ἐπανέλθουν εἰς τὰ πλοῖα των. Ὁ Σαμπέλικο τὴν παρομοιάζει πρὸς τὴν Ὑψιπύλην, μυθικὴν ἡρωίδα τῆς Λῆμνου, ὁ Baudier πρὸς Ἀμαζόνα, ὁ Δονδίνι εἰς τὸ ποίημά του πρὸς τὴν Ἀργεῖαν ποιήτριαν καὶ ἡρωίδα Τελέσιλλαν καὶ πρὸς τὴν Ἰουδήθ. Γενικῶς ὁμως περὶ ἡρωίδων γυναικῶν, ὑπερασπιζουσῶν τὰ λεγόμενα Κάστρα τῆς Ὠριᾶς, ὑπάρχουν πολλὰ παραδόσεις εἰς ποιήματα καὶ ἄσματα, συλλεγεῖσαι ὑπὸ τοῦ Ν. Γ. ΠΟΛΙΤΟΥ, καθ' ὅς ἡ ἡρωὶς εἶτε τρέπει εἰς φυγὴν τοὺς ἐπιδρομεῖς ἢ διὰ τὰ νὰ μὴ παραδοθῇ εἰς τοὺς Τούρ-

κους κρημνίζεται ἀπὸ τὰ τείχη καὶ αὐτοκτονεῖ. Εἰς ἓν ἀπὸ τὰ κάστρα αὐτὰ εἰς τὴν Βιθυνίαν τῆς Μ. Ἀσίας, ἡ ἡρωῖς ὀνομάζεται Μαροῦ. Εἰς τὸ κάστρο αὐτὸ εἰσέρχεται δολίως ὁ νεαρὸς γενίτσαρος καὶ ἡ Μαροῦ διὰ νὰ μὴ πέση εἰς τὰς χεῖρας τῶν Τούρκων κρημνίζεται ἀπὸ τὰ τείχη καὶ φονεύεται (Ν. Γ. ΠΟΛΙΤΟΥ, Παραδόσεις τόμ. Β' σελ. 708). Αὐτὰ εἶναι γνωστὰ ἐξ ἐλληνικῶν πηγῶν καὶ παραδόσεων περὶ Μαρούλας ἢ Μαροῦς. Εἶναι πολὺ πιθανόν, ὅτι τὰ ὑπὸ τῶν Τούρκων ἀναφερόμενα εἰς τὴν προικηπίσσαν Μαρούλιαν καὶ τὸ φρούριον Πραβίτσα νὰ βασιζονται εἰς αὐτὰς τὰς λαϊκὰς παραδόσεις, καθότι οἱ Τούρκοι ἱστορικοὶ δὲν πολυσκοτίζονται διὰ τὴν ἱστορικὴν ἀκρίβειαν τῶν ὑπ' αὐτῶν γραφομένων».

Καὶ τώρα εἰσέρχομαι εἰς τὸ τελευταῖον μέρος τῆς περιγραφῆς μου, πῶς εἶδε καὶ περιγράφει τὴν πόλιν μας ὁ Τούρκος συγγραφεὺς Ἐβλιὰ ΤΣΕΛΕΜΠΗ.

Κατὰ τὸ ΙΣΤ' καὶ ΙΖ' αἰῶνα, μαζὶ μὲ τὴν μεγάλην στρατιωτικὴν καὶ πολιτικὴν ἀκμὴν τῆς Τουρκίας, παρουσιάζεται εἰς αὐτὴν καὶ ποία τις ἀνθησις εἰς τὰς τέχνας καὶ τὰ γράμματα. Εἰς τὰς τέχνας παρουσιάζονται μεγάλοι ἀρχιτέκτονες, οἱ ὁποῖοι ἔκτισαν τὰ διάσημα τεμένη Κωνσταντινουπόλεως, Ἀδριανουπόλεως, Προύσσης, Σερρών καὶ ἄλλων πόλεων, πολλοὶ τῶν ὁποίων, εἶναι ἀληθῆς, ἦσαν ἐξωμόται Ἕλληνες, μερικὰ δὲ τῶν ἔργων αὐτῶν ἔχουν πραγματικὴν καλλιτεχνικὴν ἀξίαν. Διάσημος ζωγράφος εἶναι ὁ Δεβνή, ὅστις ὑπῆρξε πτωχὸς λαϊκὸς τύπος, ἀλλὰ ἐξαίρετος καλλιτέχνης. Εἰς τὴν λογοτεχνίαν διεκρίθησαν συγγραφεῖς ἱστορικῶν, γεωγραφικῶν καὶ ὀδοιπορικῶν ἔργων. Ὡς καὶ προηγουμένως ἀνέφερα, ὡς ἱστορικὸς διέπρεψε τὸν ΙΣΤ' αἰῶνα (1536-1599) ὁ Σάατ-Ἐντὶν Μωχάμετ, γνωστὸς ὡς Χότζα Ἐφέντη, ὅστις ἐπὶ Σουλτάν Μουράτ τοῦ Γ' καὶ κατ' ἐντολήν του συνέγραψε τὴν ἱστορίαν τῶν σουλτάνων ἀπὸ τοῦ 1299-1520 εἰς τὸ ἔργον του Τατζούλ-Τεφαρίχ, ὅπερ σημαίνει στέμμα ἱστοριῶν. Διάσημος συγγραφεὺς τοῦ ΙΖ' αἰῶνος εἶναι ἐπίσης ὁ Μουσταφᾶ Χατζή-Κάλφα, γνωστὸς ἄλλως ὡς Κιατίπ Τσελεμπή. Τὸ ἔργον του λέγεται Τζιχαννουμά, ὅπερ σημαίνει θέα τοῦ κόσμου, εἶναι δὲ ἱστορικὸν καὶ γεωγραφικόν, κάτι ἀνάλογον μὲ τὴν περιήγησιν τοῦ Παυσανίου. Γράφων περὶ Σερρών τὰς ὀνομάζει «πόλιν τῶν Σοφῶν». Ἄλλος συγγραφεὺς τοῦ Σεγιαχάτ-ναμέ, ὅπερ σημαίνει ὁ ὀδοιπορικόν, εἶναι ὁ Ἐβλιὰ Τσελεμπή, ὁ ὁποῖος μᾶς ἐνδιαφέρει ἰδιαιτέρως, διότι ἀφιερώνει ἰδιαίτερον κεφάλαιον εἰς τὴν περιγραφὴν τῶν Σερρών. Τὸ ἔργον του εἶναι δεκάτομον, ἡμᾶς ὅμως μᾶς ἐνδιαφέρει ὁ ὄγδος τόμος ἐκ σελίδων 787, ἔνθα περιγράφει ὅλας τὰς ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων κατοικουμένας χώρας.

Ὁ Ἐβλιὰ Τσελεμπή ἐγεννήθη τῷ 1610 καὶ ἀπεβίωσε τῷ 1670. Κατὰ τινὰς ἦτο Τάταρος, καταγόμενος ἐκ Κριμαίας, ἦτο δὲ συγγενὴς τοῦ Μελέκ Ἀχμέτ Πασᾶ, ὅστις διετέλεσε μέγας βεζύρης τῷ 1649. Ἐσπούδασε θεολογίαν καὶ ἦτο οὐλεμάς, κατ' ἄλλους ὅμως ἦτο μόνον χαφίζ, γνωρίζων τὸ κορά-

νιον ἀπὸ στήθους, ὡς καὶ μουεζίνης, ἤτοι κράχτης, καλῶν ἀπὸ τοῦ μιναρὲ τούς πιστούς, πρὸς προσευχὴν. Διετέλεσεν ἰδιαίτερος γραμματεὺς πολλῶν μεγιστάνων, ὑπῆρξε δὲ καὶ μέλος τῆς πρεσβείας, ἣτις τῷ 1665, ὑπὸ τὸν Καρὰ Μεμετ Ἀγα, μετέβη εἰς Βιέννην. Κατὰ τινας ἀνῆκεν εἰς τὸ τάγμα τῶν Μεβλεβήδων, τῶν μὲ ὑψηλὸν καοῦκι δερβίσηδων, οἱ ὅποιοι εἶχον εἰς διαφόρους πόλεις τεκέδες (εἰς Θεσσαλονίκην τὸ γνωστὸν Μεβλιαχανὲ) καὶ οὔτινες κατὰ Παρασκευὴν, συνοδεία αὐλοῦ, ἐτέλουν περιστροφικούς χορούς, μέχρις οὗτου ἐπιπτον εἰς θρησκευτικὴν ἔκστασιν. Ὁ ἀρχηγὸς τῶν ἠδρευεν εἰς τὸν Τεκὲν τοῦ Ἰκονίου καὶ εἶχε τὸ προνόμιον νὰ ζώνῃ τὸ ξίφος τοῦ νέου σουλτάνου κατὰ τὴν ἐνθρόνισίν του. Τὸ ὄνομα Ἐβλιὰ Τσελεμπῆ εἰς μὲν τὸ πρῶτον μέρος εἶναι πλήθυντικός τοῦ β ε λ λ ἦ, τὸ ὅποιον σημαίνει ἅγιος, ἐνάρετος. Ἡ λέξις τ σ ε λ ε μ π ἦ εἰς τὰς ἀρχὰς ἦτο τίτλος, διδόμενος εἰς τοὺς υἱοὺς τοῦ σουλτάνου, ἀργότερον δὲ εἰς τὸν ἀρχηγὸν τῶν ἐν Ἰκονίῳ Μεβλεβήδων δερβίσηδων. Σύν τῷ χρόνῳ ἡ σημασία καὶ χρησιμοποίησις τῆς λέξεως ἐπεξετάθη καὶ ἐσήμαινε τὸν ἀγᾶν, τὸν τζορμπατζῆν, τὸν ἀρχοντάνθρωπον, τὸν κύριον, ἀπέβη ἀνάλογος πρὸς τὸν γαλλικὸν τίτλον *Seigneur* καὶ ἀπενέμετο εἰς διαφόρους προύχοντας μωαμεθανοὺς καὶ εἰς χριστιανοὺς ἀκόμη. Οἱ φιλοπαίγμονες Σερραῖοι τὸν ἔδιδαν κοροϊδευτικῶς εἰς τύπους ἀέργων, οἱ ὅποιοι ἐπεδίωκον νὰ ἐμφανίζωνται ὡς πολυάσχολοι, συνεχῶς βιαστικοί, ροκανίζοντες περιουσίαν ἐκ κληρονομίας ἢ καὶ ξένην, καὶ τοὺς ὁποίους ὠνόμαζον καλντερίμ-τσελεμπῆδες, ἤτοι τσελεμπῆδες τῶν λιθοστρώτων. Ὅταν δὲ οἱ καλντερίμ-τσελεμπῆδες ἠσχολοῦντο μὲ ἐρωτοδουλειάς, ὠνομάζοντο *ε ρ γ ο λ α β ο ι*, αἱ δὲ ἀσχολίαι τῶν *ε ρ γ ο λ α β ί α ι* ἦ εἰς καθαρῶς σερραϊκὴν διάλεκτον *α ρ γ ο υ λ α β ί ι ς*.

Πρόκειται περὶ ἐνὸς παραδόξου ἀνθρώπου, ὅστις εἶχε τὴν μανίαν καὶ τὸ δαιμόνιον τοῦ ταξειδεύειν καὶ περιγράφειν. Αἱ περιηγήσεις του διήρκεσαν τεσσαράκοντα ὀλόκληρα ἔτη, Ἐπεσκέφθη ὀλόκληρον τὴν τότε ἀχανῆ Τουρκικὴν αὐτοκρατορίαν, περιλαμβάνουσαν ἐν μὲν τῇ Εὐρώπῃ ὀλόκληρον τὴν Βαλκανικὴν χερσόνησον μετὰ τῆς Βοσνίας καὶ Ἐρζεγοβίνης, ἐν δὲ τῇ Ἀσίᾳ, πλὴν τῆς Μ. Ἀσίας, τὴν Μεσοποταμίαν καὶ Ἀραβίαν, ὅλα τὰ παράλια τοῦ Εὐξείνου Πόντου μετὰ τῆς Κριμαίας, μέγα μέρος τῆς Β. Ἀφρικῆς μετὰ τῆς Αἰγύπτου, Λιβύης, Τριπολίτιδος, ὅλας τὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου μὲ τὴν Κρήτην, καὶ τὴν Κύπρον. Ἐπίσης ἐπεσκέφθη τὴν Αὐστρίαν, Οὐγγαρίαν, Ἰταλίαν, Ὀλλανδίαν, Δανίαν καὶ Σουηδίαν. Ἄν ἀναλογισθῇ κανεὶς τὰς δυσχερείας, αἵτινες ὑφίσταντο τὴν ἐποχὴν ἐκείνην διὰ τὰ ταξίδια, πρέπει, νὰ ὁμολογήσῃ ὅτι τὸ κατόρθωμά του ἦτο ὄντως καταπληκτικόν. Μέγα προσὸν τοῦ συγγραφέως εἶναι ὅτι εἶναι ἀκριβολόγος εἰς τὰς περιγραφάς του, μὲ μεγάλην παρατηρητικότητά καὶ μὲ ὕφος γλαφυρόν, ἃν καὶ ἔχει ἀφάνταστον ὑπερβολὴν εἰς τὰς ἐκφράσεις του, αἵτινες τυπικῶς ἐπαναλαμβάνονται, ὅπως π. χ. ὠραιότερα μέρη δὲν ἔχω ξαναδεῖ, ὠραιότεραι γυναῖκες δὲν ὑπάρχουν

εἰς τὴν ὑφήλιον, τόσον ὥραϊα φαγητὰ δὲν ἔχω ξαναφάει, Περιγράφει τὰ ἤθη καὶ τὰ ἔθιμα τῶν κατοίκων, τὴν ἀμφίεσίν των, ἐπίσης μὲ λεπτομέρειαν τὴν ὡραιότητα τῶν γυναικῶν καὶ κορασίδων, ἀλλ' ὡς σωστός Ἀνατολίτης καὶ τῶν νεανίσκων, τοὺς ὁποίους ὀνομάζει ὁ γ λ ά ν ι α. Δὲν παραλείπει νὰ ἀναφέρῃ καὶ ὠρισμένας λέξεις κοινῆς χρήσεως ὄλων τῶν χωρῶν πού ἐπεσκέφθη. Οὕτω ἀναφέρει ἀθιγγανικὰς λέξεις ἀπὸ τὴν Κομοτινὴν, ἑλληνικὰς ἀπὸ τὰς Ἀθήνας καὶ τσακωνικὰς ἀπὸ τὴν Τσακωνιὰν τῆς Λακωνίας. Κοντὰ ὅμως εἰς τὰ ἀναμφισβήτητα ταῦτα προσόντα, τὰ ὁποῖα καθιστοῦν τὸ σύγγραμμα τοῦτο ὄχι μόνον πολῦτιμον ἱστορικὸν καὶ γεωγραφικὸν ἔργον, ἀλλὰ καὶ ἐκλυστικὸν εἰς τὴν ἀνάγνωσιν, ἔχει ἄλλα φοβερὰ ἐλαττώματα. Ὁ συγγραφεὺς ἀποδεικνύεται ἔχων ἀφαντάστως πτωχὴν μόρφωσιν, ἰδίᾳ ἱστορικὴν, πραγματικὴν ἀγραμματοσύνην, μαρτυροῦσαν τὸ μορφωτικὸν ἐπίπεδον τῶν Τούρκων τῆς ἐποχῆς ἐκείνης. Οὕτω γράφει ὅτι αἱ Ἀθηναὶ ἐκτίσθησαν ἀπὸ τὸν σοφὸν Σολομῶντα, ὅστις ἐταξείδευσε μὲ τὴν ἐρωμένην του Μπαλκίς, θυγατέρα τοῦ βασιλέως τοῦ Σαβᾶ, ἐξ Ἱερουσαλήμ ἑναερίως, καθήμενος ἐπὶ θρόνου, ὀδηγούμενος ὑπο Νηρηϊδῶν. Κατὰ πρῶτον ἔφθασαν εἰς Σφακιὰ Κρήτης καὶ ἐκεῖθεν πάλιν ἑναερίως εἰς τὰς Ἀθήνας, ὅπου χάριν τῆς ἐρωμένης του ἔκτισεν ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως τὸν Παρθενῶνα. Τὴν Θεσσαλονίκην ἔκτισεν ἐπίσης ὁ σοφὸς Σολομῶν. Ὁ Φίλιππος, ὁ ὁποῖος εἶναι ὁ πέμπτος βασιλεὺς τῶν Ἑλλήνων μετὰ τὸν Σολομῶντα, συνετέλεσεν εἰς τὸν εὐπρεπισμὸν τῶν Ἀθηνῶν καὶ τῆς Θεσσαλονίκης, ἔκτισε πρὸς τούτοις καὶ τὴν Καβάλαν καὶ ὑπέταξε τὴν Περσίαν καὶ Ἀραβίαν. Παραδόξως ἔχει καὶ μίαν ἱστορικὴν ἀκρίβειαν, ὅτι τὸν Φίλιππον διεδέχθη ὁ Μ. Ἀλέξανδρος ὁ Ἴσκεντέρ, ὅπως τὸν ἀποκαλοῦν οἱ Τοῦρκοι, ὅστις ὑπῆρξε κοσμοκράτωρ.

Τὰς περιουσίας του εἰς τὴν Ἑλλάδα ὁ Ἐβλιὰ Τσελεμπῆ ἤρchiσε μεταβαίνων εἰς Κρήτην, ὅπου μετέσχε κάποιας ἐκστρατείας. Ἐκεῖθεν μετέβη εἰς Ἀθήνας, Πελοπόννησον, Στερεὰν Ἑλλάδα, Θεσσαλίαν, Ἡπειρον καὶ Μακεδονίαν, περιγράφει δὲ λεπτομερῶς τὰς διαφόρους πόλεις, τὰς ὁποίας ἐπεσκέφθη. Ἄλλο μειονέκτημα τοῦ συγγράμματος εἶναι ὅτι ἀσχολεῖται ἀποκλειστικῶς σχεδὸν μὲ τοὺς Τούρκους κατοίκους καὶ τὰ τουρκικὰ ἰδρύματα, τζαμιά, σχολὰς καὶ ἄλλα φιλανθρωπικὰ ἰδρύματα, ἐλάχιστα δὲ μὲ τοὺς Ἑλληνας κατοίκους. Ἐχει μέγαν θρησκευτικὸν φανατισμὸν. Τοὺς Ἑλληνας καὶ γενικῶς τοὺς μὴ Μουσουλμάνους ἀποκαλεῖ μὲ τὸ ὑβριστικὸν ἐπίθετον κ ι α φ ί ρ, δηλ. ἄπιστος, καὶ σπανίως τοὺς ὀνομάζει Ροῦμ. Τὴν μὴ τουρκικὴν Εὐρώπην ἀποκαλεῖ Κιαφριστάν, δηλ. Χώραν τῶν ἀπίστων. Ἄλλο μειονέκτημα εἶναι ὅτι κατὰ τὰς περιγραφὰς του ἀφήνει πολλὰ κενά, ἔχων προφανῶς σκοπὸν νὰ τὰ συμπληρώσῃ βραδύτερον καὶ οὕτω πολλὰ κεφάλαια, τὰ ὁποῖα ἔχουν ἰδιαίτερον ἐνδιαφέρον, ὡς διαφαίνεται ἀπὸ τὸν τίτλον των, δὲν συμπληροῦνται.

Εἰς τὴν περιγραφὴν τῶν Ἀθηνῶν ἀφιερώνει μέγα κεφάλαιον, τὸ ὁ-

ποιον εἶναι ἐγκωμιαστικόν. Ἐξαίρει ἰδίως τὴν ὠραιότητα τοῦ Παρθενῶνος καὶ τῶν γλυπτῶν ἔργων, εὐρίσκει ὅμως ἐπαινετικὰς λέξεις καὶ διὰ τοὺς Ἑλληνας κατοίκους, τοὺς ὁποίους παρ' ὅλα αὐτὰ δὲν παραλείπει ν' ἀποκαλῆ κι-αφίρ. Εἰς τὰς Ἀθήνας, γράφει, εὐρίσκονται τὰ πλέον θαυμάσια καὶ ἀξιοπε-ρίεργα πράγματα τοῦ κόσμου. Τὰ ἀγάλματα τοῦ Παρθενῶνος εἶναι θαύμα-τα θαυμάτων, τῶν ὁποίων ἡ ἐκτέλεσις παρ' ἀνθρώπων εἶναι ἀδύνατος. Μό-νον ὁ ἔχων νοῦν Ἀριστοτέλους δύναται νὰ κατανοήσῃ, ὅτι εἶναι ἔργα ἀν-θρώπων. Ὅσα καὶ ἂν γράψῃ κανεὶς περὶ αὐτῶν τῶν ἀριστουργημάτων τῆς τέχνης εἶναι ἀνεπαρκῆ. Ὅσα εἶδε εἰς τὴν Ρώμην, τὴν Βιέννην καὶ τὸ Ἀμ-στερντάμ εἶναι σχεδὸν τίποτε, παραβαλλόμενα πρὸς τὰ ἀριστουργήματα ταῦ-τα τῆς πόλεως τῶν Ἀθηνῶν.

Δυστυχῶς, λέγει, καὶ πάλιν παρεμβάλλει μίαν ἱστορικὴν τερατολογίαν, ὁ Τύραννος Μανσοῦρ, σουλτάνος τῆς Ἀραβίας, ὅστις ἐκυρίευσεν τὴν χώραν, ἤρπασε τοὺς ἀδάμαντας καὶ τοὺς πολυτίμους λίθους ἐκ τῶν ὀφθαλμῶν τῶν ἀγαλμάτων τούτων καὶ οὕτω τώρα φαίνονται τυφλά. Ἴδου καὶ κάτι ποὺ ἐν-διαφέρεται τὸ ὠραῖον φύλον. Παρόμοια εἰς ὠραιότητα, γράφει ὁ Ἐβλιὰ Τσελεμπῆ, μὲ τὰς γυναῖκας τῶν Ρωμαίων δὲν εὐρίσκονται εἰς τὴν ὑφήλιον. Εἶναι λευκότατα, ἔχουν φρύδια τοξοειδῆ, στόμα μικρόν, ὡς μελανοδοχεῖον (σημειωτέον τὰ μελανοδοχεῖα τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἦσαν ἐπιμήκη, μεταλλικὰ καὶ πλατέα, ὡς θῆκαι μαχαίρας, μὲ στενὸν στόμιον, ποὺ μόλις νὰ χωρῆ τὸ καλέμι καὶ τὰ ἔφερον εἰς τὰ σπλάχνια των), δόντια μαργαριταρένια, μάγου-λα ἀσημένια μὲ ἐν κοίλωμα εἰς τὴν σιαγόνα, πρόσωπον σωληνοειδές. Ἄν καὶ βεβαίως, κατὰ τὰ σημερινὰ γούστα, τὸ ἰδεῶδες τῆς ὁμορφίᾳς δὲν θέλει λευκότατον πρόσωπον, ὡς πανσέληνον καὶ στόμα μικρόν, σὰν κουμπότρουπα, δι' ἡμᾶς τοὺς παλαιοὺς ὅμως, τουλάχιστον δι' ἐμέ, ἡ περιγραφή τῆς ὠραιό-τητος εἶναι ἐξαιρετικῆ. Δὲν παραλείπει νὰ ἐκθειάζῃ καὶ τὴν ὠραιότητα τῶν νεανίσκων, τοὺς ὁποίους περιγράφει ὅτι ἦσαν σὰν νεράιδες, ἀγγελοπρόσωποι καὶ ἐλαφόμενοι, γλυκομίλητοι, λυγεροί, μὲ πρόσωπον πανσελήνου!

Γράφει περαιτέρω, ὅτι ὅλοι οἱ κιαφίρηδες κάτοικοι τῶν Ἀθηνῶν ἀσχο-λοῦνται μὲ τὴν ἰατρικὴν. Οἱ κιαφίρηδες ἰατροὶ ἔχουν τελειοποιηθῆ εἰς τὰς μονὰς τῆς Μαρκελίας καὶ Μεντὶλ παρὰ τῶν ἀπίστων καθηγητῶν Μιχαὴλ Τριανταφύλλου καὶ Ζαφειρίου. Ὡς ἐπιφανεῖς δὲ χειρουργοὺς ἀναφέρει τοὺς Νικόλαν, Σαράντην καὶ Μανωλάκην. Ἀρκετὰ λεπτομερῶς περιγράφει τὴν Θεσσαλονίκην, τὸ Ἅγιον Ὄρος καὶ ἄλλας πόλεις.

Καὶ τώρα ἔρχομαι εἰς τὴν περιγραφὴν τῶν Σερρῶν, ἣτις ἀρχίζει μὲ τὸν ἰσχυρισμὸν του, ἐννοεῖται ἐντελῶς φανταστικόν, ὅτι κατὰ τοὺς Ρωμαί-ους καὶ Ἑλληνας ἱστορικοὺς ἤδρευεν εἰς τὰς Σέρρας, ὁ καλός, κατήραμένος καὶ παραπλανημένος βασιλεὺς Καλέγερος. Τὸ μόνον, τὸ ὁποῖον δύναμαι νὰ ὑποθέσω, εἶναι ὅτι θὰ πρόκειται περὶ τοῦ Βουλγάρου βασιλέως Ἰωαννίτση ὅστις, ὡς ἐλέχθη προηγουμένως, κατέστρεψε τὰς Σέρρας, ἐκ θεμελίων τῶ

1206 καὶ τὸν ὁποῖον οἱ Βούλγαροι ἀπεκάλουν Καλογιάννην, οἱ δὲ Ἕλληνας Σκυλογιάννην. Τὰς χαρακτηρίζει ὡς παλαιὰν καὶ μεγάλην πόλιν, ἣτις διήλθε διὰ τῶν χειρῶν χιλιάδων καὶ χιλιάδων κρατῶν καὶ εἰς τὸ τέλος τὴν ἐκυρίευσεν ὁ Γαζῆ Ἑβρενὸς τῷ 1385. Κεῖται εἰς τὴν Ρούμελην, εἰς τὸ βιλαέτιον Θεσσαλονίκης, καὶ τελεῖ ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν τῶν εὐγενῶν, εἰς χεῖρας τῶν ὁποίων εὐρίσκεται τὸ δικαίωμα ζωῆς καὶ θανάτου τῶν κατοίκων, ὡς καὶ τὰ διάφορα προϊόντα, ἀποδεικνυμένου ὅτι ὑφίστατο ἀκόμη πραγματικὸν καθεστῶς δουλείας. Ἡ σημασία τῆς πόλεως φαίνεται ἐκ τοῦ ὅτι ἦτο ἔδρα σεῖχουλισλάμη, ἐπίσης δὲ καὶ καθῆ με μισθὸν 300 ἄσπρων, μισθὸν γελοῖον, ἂν ἐκφρασθῆ εἰς σημερινὸν νόμισμα (δύο δραχμαὶ περίπου), πλὴν ἀρκετὸν διὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην τῆς μεγάλης φθήνειας, ἐν συγκρίσει με σήμερον. Ἐκτὸς τούτου ὁ καθῆς, ὡς ἔχων δικαίωμα νὰ δικάζη κατὰ συνείδησιν καὶ τελεσιδίκως, εἶχε φυσικὰ πολλὰ τυχερά. Παραθέτει κατόπιν διάφορα ἐξωφρενικὰ διὰ τὴν ἐτυμολογίαν τῆς λέξεως Σίρος, ὅπως ὠνόμαζον οἱ Τούρκοι τὴν πόλιν, λέγει δὲ ὅτι οἱ Ἕλληνας παλαιότερον τὴν ὠνόμαζον με τὸ φανταστικὸν ὄνομα Μπιγαντομπόρ. Ἀναφέρει ὅτι ὑπῆρχον ἀργυρορυχεῖα καὶ νομισματοκοπεῖον. Ἡ πόλις ἦτο διηρημένη εἰς τὸ Φρούριον ἢ Κάστρο καὶ τὸ Βαρός, τὸ ἔξω τῶν τειχῶν τῆς πόλεως. Εἰς τὸ Κάστρο κατοικοῦν οἱ ἄπιστοι Ἕλληνας, Ἑβραῖοι, Ἀρμένιοι, Λατῖνοι καὶ διεφθαρμένοι Σέρβοι. Ἐννοεῖται καὶ αὐτὸ εἶναι ἀνακριβές, διότι οἱ κάτοικοι ἦσαν κατὰ μεγίστην πλειοψηφίαν Ἕλληνας καὶ ἐλάχιστοι σλαβόφωνοι καὶ Ἑβραῖοι. Οἱ ἄπιστοι, γράφει, ἔχουν δύο χιλιάδας κεραμοσκεπεῖς ἀπαισίας οἰκίας. Ἐνῶ ὅμως τὰς οἰκίας τῶν ἀπίστων τὰς ὀνομάζει ἀπαισίας, ἀμέσως περαιτέρω λέγει, ὅτι αἱ οἰκίαι τῶν ἀπίστων εἶναι τέλειαι, διότι οἱ ἄπιστοι εἶναι μεγαλέμποροι. Ἐξ αὐτοῦ λοιπὸν φαίνεται, ὅτι αἱ οἰκίαι Ἑλλήνων ἦσαν ὠραῖαι, οἱ δὲ Ἕλληνας πλούσιοι καὶ μεγαλέμποροι. Τὸ Κάστρο ἔχει τέσσαρας πύλας, ἔξ ὧν μία εἰς τὸ Μπαλὶκ Παζάρ, κοντὰ εἰς τὸν σημερινὸν μητροπολιτικὸν ναὸν τῶν Ταξιαρχῶν, ἄλλη δὲ πρὸς τὸ Μπαζντιάρι, τὸ ἄλλως λεγόμενον Τσουμπλὲκ Ντερέ. Λεπτομερέστερον περιγράφει τὸ Βαρός, ὅπου κατώκουν οἱ Τούρκοι, ἔχον ἀμπελῶνας καὶ κήπους. Ὡς ἰδιαιτέρως ὠραίας συνοικίας τοῦ Βαρός ἀναφέρει τὴν τοῦ Ἀχμέτ πασᾶ καὶ τοῦ Κουρμπαγαλῆ. Εἰς τὴν περιγραφὴν τῶν τζαμιῶν εἶναι λίαν λεπτολόγος, ἔξ ὧν, ὡς καλύτερον, ἀναφέρει τὸ Ἑσκή Τζαμί, κτισθὲν τῷ 1385 ὑπὸ τοῦ Χαλήλ, υἱοῦ τοῦ Ἑλ Τζεντερῆ, ἐπὶ Σουλτάν Μουράτ. Ἐπίσης περιγράφει με μέγαν θαυμασμὸν τὸ τζαμί τοῦ Ἀχμέτ πασᾶ, τὸ ὁποῖον εἶχε ἱμαρέτιον (συσσίτιον πτωχῶν) ἱεροδιδασκῆριον καὶ σχολεῖον με περιβάλλον παραδείσιον, ὅμοιον τοῦ ὁποίου δὲν ἀπαντᾶται εἰς κανὲν ἄλλο τέμενος. Εἰς τὸ περιβάλλον του ὑπάρχει βελούδινη γλόη, ὠραῖα ἄνθη καὶ μεγάλοι πλάτανοι, ὅπου κελαῖδοῦν πολλὰ πτηνά. Ὑπὸ τὴν σκιάν του κάθηνται οἱ πιστοὶ καὶ συζητοῦν. Ἐκτίσθη τὸ 1492 ὑπὸ τοῦ Μωχάμετ μπέη, υἱοῦ τοῦ Ἀχμέτ πασᾶ, εἰς μνήμην τοῦ ὁποίου ἐκτίσθη. Τὸ τζαμί τοῦτο,

γνωστὸν εἰς ὅλους τοὺς Σερραίους, εἶναι τὸ ὀνομαζόμενον Τζαμί τῆς Ἁγίας Σοφίας, ὑπῆρχε δὲ λαϊκὴ παράδοσις, ὅτι ἦτο χριστιανικὸς ναός, τὸν ὁποῖον οἱ Τοῦρκοι μετέτρεψαν εἰς τζαμίον. Τοῦτο δὲν εἶναι ἀκριβὲς καὶ πιθανῶς ἡ λαϊκὴ πίστις ὀφείλεται εἰς τὸ ὅτι τὸ τζαμί τοῦτο εἶχε κάποιαν ὁμοιότητα μὲ τὸ τζαμί τῆς Ἁγίας Σοφίας τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Εἶχε τοῦτο μεγάλας προσόδους ἐκ κτημάτων, κειμένων εἰς τὴν Κριμαίαν, πλὴν μετὰ τὴν κατάληψιν αὐτῆς ὑπὸ τοῦ Ποτέμκιν τὸ 1783 ἔπαυσαν αἱ πρόσοδοι αὐταὶ καὶ ἔκτοτε παρημελήθη καταχωσθὲν βαθμηδὸν ὑπὸ τῆς ἰλῦος τοῦ παρακειμένου χειμάρρου. Εἶναι πράγματι περιέργον πόσον ὀλίγον ἐνδιεφέρετο ὁ τουρκικὸς λαὸς καὶ τὸ κράτος διὰ τὴν τύχην τῶν τζαμιῶν καὶ νεκροταφείων του, τὰ ὁποῖα πολλάκις ἐγκατελείποντο εἰς τὴν τύχην των. Ἀναφέρει, ἐν συνεχείᾳ, ὀνομαστὶ μέγαν ἀριθμὸν τζαμιῶν καὶ τεκέδων, τὸ ὅλον ἐνενήκοντα. Ἐπίσης ὑπῆρχον ἑπτακόσιοι κρῆναι γλυκέος ὕδατος, ὡς νέκταρ, ὡς καὶ ἀναψυκτικὰ περὶπτερα, ὕδρονομεῖα, ὡς καὶ δύο χιλιάδες ἐξήκοντα φρέατα, τὰ ὁποῖα ἦσαν φημισμένα διὰ τὸ κρῦο νερό, πού εἶχον τὸ καλοκαῖρι. Ἐνθυμοῦμαι ἀπὸ τὰ παιδικὰ μου χρόνια, ὡς φημισμένα τέτοια πηγάδια τὸ τοῦ Τσέλιου καὶ τῆς Κορδονάκαινας. Ἐπίσης ἀναφέρει, ὅτι ὑπῆρχον ἐννέα θολωτὰ μπεζεστένια, πέντε δημόσιοι λουτρῶνες, ὡς καὶ πολλοὶ εἰς ἰδιωτικὰ μέγαρα. Ἐχει ἰδιαιτέρον κεφάλαιον διὰ τὰς πατριαρχικὰς ἐκκλησίας, πλὴν τὸ κεφάλαιον τοῦτο, τὸ ὁποῖον θὰ ἦτο ἐξαιρετικῶς ἐνδιαφέρον δι' ἡμᾶς, οὐδὲν ἄλλο ἔχει ἐκτὸς τῆς ἐπιγραφῆς. Ἀναφέρει ἐπίσης ἓνα ἀρχαῖον ἑλληνικὸν ναόν, κτισθέντα ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τοῦ βασιλέως Ζάλ, μυθικοῦ βασιλέως τῆς Περσίας, τὸν ὁποῖον μετακινεῖ αὐθαιρέτως ἀπὸ τὴν Περσίαν εἰς τὰς Σέρρας. Τὸ κλίμα τὸ περιγράφει ὡς θαυμάσιον, δι' ὃ καὶ οἱ κάτοικοι εἶναι μακρόβιοι. Οἱ ἄνδρες καὶ αἱ γυναῖκες εἶναι ὠραῖοι καὶ στρογγυλοπρόσωποι, οἱ δὲ νεανία ἀγγελόμορφοι. Ἐπίσης ἔχει κεφάλαιον μὲ τὴν ἐπιγραφὴν περὶ τῶν ἐξοχωτάτων ἐν σοφοῖς ἰατρῶν καὶ ἀσφαλῶς θὰ ἀνέφερε κατ' ἀνάγκην ὀνόματα Ἑλλήνων, ὅπως καὶ εἰς τὰς Ἀθήνας, πλὴν καὶ τὸ κεφάλαιον τοῦτο εἶναι κενόν. Ὅμιλῶν περὶ τῶν τζαμιῶν καὶ ἐκκλησιῶν λέγει, ὅτι εἰς τὸ Μπεσικ Τεπέ (Λόφος τοῦ Λίκνου) ὑπῆρχε τὸ λίθινον λίκνον τοῦ Ἁγίου Ἰησοῦ, ὅπου ἀνέβλυζε εἰδικὸν ὕδωρ θεραπεῦον διαφόρους ἀσθενείας. Ὑποθέτω ὅτι ἐπρόκειτο διὰ κοινὸν θαυματουργὸν ἀγίασμα, πιθανῶς τῆς Ἁγίας Τριάδος Τούμπας, παρὰ τὸ χωρίον Ἁγιον Πνεῦμα.

Ἡ πεδιάς τῶν Σερρῶν εἶναι κατὰ τὸν Ἐβλιὰ Τσελεμπῆ ἀπέραντος καὶ εὐφορωτάτη μὲ ἰδιαιτέρα προϊόντα ρύζι, ἕξ εἶδη σίτου, παχεῖαν κριθήν, πολλὰ λαχανικά, ἰδιαιτέρως ἐξαιρετικὰς μπάμιας. Ἰδιαιτέρον κεφάλαιον ἀφιερώνει εἰς τοὺς τόπους ἀναψυχῆς. Ἐκ τῶν σπουδαιοτέρων εἶναι τὸ Καλὲ Ἀρντί, ὅπερ σημαίνει τὸ ὀπισθεν τοῦ φρουρίου δηλ. τὸ πίσω μέρος ἀπὸ τὸν Κουλαῖν. Ὡς προκύπτει ἀπὸ τὴν τοποθεσίαν καὶ τὴν περιγραφὴν, ἀσφαλῶς πρόκειται διὰ τὰ Κιόσκια, μὲ παχύσκια πτηνοβριθῆ δένδρα, ὅπου συν-

έρχονται ὅλοι οἱ ἐρωτόληπτοι. Τὰ παραβάλλει μὲ τὸ Μερὰρ τοῦ Ἴκονίου καὶ τὸν Κεὰτ Χανὲ τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἐπίσης ἐκθειάζει τὴν κατάφυτον τοποθεσίαν τοῦ τζαμίου τοῦ Ἀχμέτ πασᾶ. Ἀπὸ τὰ κτήνη ἐξαίρει ἰδίᾳ τοὺς βουβάλους, ὅμοιοι τῶν ὁποίων δὲν ὑπάρχουν οὔτε εἰς τὸ Κουρδιστάν, οὔτε εἰς τὸ Βάν, οὔτε εἰς τὰ Ἄδανα καὶ τὴν Ταρσόν, ἐν ζεῦγος τῶν ὁποίων πωλεῖται ἀντὶ 200 γροσίων. Ἡ σημερινὴ ἀξία των εἶναι 12.000 δραχμαί. Περιγράφων τὰ γενικὰ ἰδιαίτερα γνωρίσματα τῆς πόλεως λέγει, ὅτι ἔχει λεωφόρους, ὅπου χωροῦν 3-4 ἀμάξια ὁμοῦ. Βεβαίως δι' ἡμᾶς τοὺς παλαιούς, πού ἐγνωρίζομεν τὰ παλαιὰ στενὰ σοκκάκια τῆς πόλεως, φαίνεται τοῦτο ἐξωφρενικόν, ἀλλ' ἀσφαλῶς ἐννοεῖ τοὺς ἔξω τοῦ κάστρου εἰς τὸ Βαρὸς, κειμένους δρόμους, οἱ ὁποῖοι ἦσαν πραγματικὰ φαρδεῖς, ὅπως ἓνας πού ἤρχιζε ἀπὸ τὸ Κουνλοῦκι καὶ διηυθύνετο πρὸς τὴν χώραν, τὰς Παλαιὰς φυλακὰς καὶ τὴν Καμινίγια. Εἰς ὅλους τοὺς δρόμους, ὑπῆρχον κρήναι μὲ πόσιμον νερό, ὡς καὶ πλάτανοι, κυπαρίσσια καὶ κλήματα. Ἦσαν δὲ ὅλοι στρωμένοι μὲ καλντερίμι. Τόσος εἶναι ὁ θαυμασμός του, ὥστε λέγει, ὅτι ὅμοια πόλις δὲν ὑπάρχει εἰς ὅλην τὴν Ρούμελην.

Ὑπερβολικὸς ὅπως πάντοτε, τὴν παραβάλλει μὲ τὴν Δουνκέρκην, τὸ Ἄμστερνταμ καὶ ἄλλας πόλεις τοῦ Κιαφριστάν. Τὰ πεπωμένα τῆς πόλεως εὐρίσκοντο εἰς τὸ ζῶδιον τοῦ ζυγοῦ, ἐντὸς τοῦ οἴκου τῆς Ἀφροδίτης, διὰ τὸν λόγον δὲ τοῦτον οἱ κάτοικοί της διέρχονται τὸν βίον ζυγίζοντες, ὡς διὰ ζυγοῦ τὰ πάντα, ὄντες ἰδίᾳ ἔμποροι καὶ ἐπειδὴ τὸ ζῶδιον εὐρίσκεται εἰς τὸν οἶκον τῆς Ἀφροδίτης, οἱ κάτοικοί της ἔχουν φαντασίαν καὶ διακρίνονται διὰ τὴν κλίσιν των πρὸς τὰ μουσικὰ ὄργανα, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἡ λύρα, τὸ νταούλι ὁ ζουρνᾶς, τὸ σαντουρι καὶ ὁ ταμποურᾶς. Εἰς τὸ κεφάλαιον περὶ θερέτρων περιγράφει λεπτομερῶς τὸ Ἄνὰ Νιτᾶχ (Ἄρος τῆς Μάνας) τὸ ὁποῖον εἶναι τόσον ὠραῖον, ὥστε εἶναι διάσημον εἰς ὅλην τὴν Ρούμελην, τὴν Ἀραβίαν καὶ Περσίαν. Ἀσφαλῶς πρόκειται διὰ τὸν Λιαϊλιᾶν, ὅστις ἦτο τὸ ἐπίσημον θέρετρον τῶν Τούρκων. Κατὰ τοὺς ἀρχαίους χρόνους ἦτο θέρετρον τοῦ δυσμόρφου βασιλέως Ζάλ, μυθικοῦ ἥρωος τῶν Περσῶν. Οἱ πρόκριτοι εἶχαν ἐκεῖ δύο χιλιάδας ἐπαύλεις, ὑπῆρχον τεσσαράκοντα τζαμιά, εἷς λουτρῶν, δύο χάνια, εἷς τεκὲς καὶ πεντακόσια πρατήρια, «τὸ ἐπεσκέφθην δέ, λέγει, καὶ ὁ ἴδιος». Ἐχει ἐξαιρετικὸν νερὸ ἀπὸ τριακόσιες βρύσεις, ὡς νέκταρ, τὸ ὁποῖον εἶναι τόσον χωνευτικόν, ὥστε νὰ φάγη κανεὶς ἓνα παχὺ ἄρνι ὀλόκληρον καὶ πῖη ἐν ποτήριον, ἀπὸ αὐτὸ τὸ νερὸ, θὰ πεινάσῃ πάλιν ἀμέσως. Τὸ κλίμα εἶναι τόσον δροσερόν, ὥστε τὸ καλοκαῖρι πρέπει νὰ φορῇ κανεὶς γούναν, ἐνίοτε δὲ χιονίζει τὸν Ἰούλιον! Πρὸς νότον τοῦ Λιαϊλιᾶ περιγράφει κάποιον ὑψηλὸν βράχον, τὸν ὁποῖον ὀνομάζει Ἁγὶ Καγιασι δηλ. Βράχον τῆς ἄρκτου. Εἶναι πανύψηλος καὶ κατεσκευάσθη κατὰ τὸν κατακλυσμὸν τοῦ Νῶε. Ἄν ἀναβῇ κανεὶς εἰς τὴν κορυφὴν του, ἀκούει τὰ οὐράνια ἄσματα καὶ τοὺς ὕμνους τῶν Χερουβείμ. Βλέπει ἐπίσης κανεὶς τὰς κινήσεις τῶν ἐπτὰ πλανη-

τῶν. Ἄλλος βράχος ἐκεῖ πλησίον εἶναι ὁ Κερντέκ Καγιασι (Βράχος τῆς νυμφικῆς παστάδος) ὅστις εἶναι διχαλωτός, μὲ δύο κορυφάς, ὕψους τετρακοσίων πήχεων, αἱ ὁποῖαι ἀπέχουν ἀπ' ἀλλήλων τέσσαρες πήχεις. Εἰς ὠρισμένην ἡμέραν τὰ παλληκάρια ἐπήδων ἀπὸ τὴν μίαν κορυφὴν εἰς τὴν ἄλλην, ὑπῆρχε δὲ περίπτερον διὰ τοὺς θεατάς, πού ἤθελον νὰ ἀπολαύσουν τὸ θέαμα τοῦτο. Τελειῶνων τὸ περὶ Σερρῶν κεφάλαιον ἀναφέρει ἐντὸς τῆς πόλεως τάφους διαφόρων ἐπισήμων ἀνδρῶν καὶ ἐν συνεχείᾳ ἀρχίζει τὴν περιγραφὴν τοῦ Ντεμιρ Ἰσάρ (Σιδηροκάστρου).

Ἐκ τῆς περιγραφῆς τοῦ Ἐβλιά Τσελεμπῆ, παρ' ὅλας τὰς ὑπερβολὰς καὶ ἀπὸ ἱστορικῆς ἀπόψεως τερατολογίας του, ἐξάγεται τὸ συμπέρασμα, ὅτι ἡ πόλις τῶν Σερρῶν ἦτο, κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην, ἀπὸ τὰς σημαντικωτέρας τῆς Ρούμελης, δηλαδὴ Εὐρωπαϊκῆς Τουρκίας, ὠραία καὶ πλουσία, διεκρίνετο δὲ διὰ τὴν εὐφορίαν τῆς πεδιάδος της, τὴν βιοτεχνίαν καὶ τὸ ἐμπόριον. Ἄν καὶ κατὰ τὴν συνήθειάν του δὲν ἀναφέρει τοὺς Ἕλληνας, δεδομένου ὅτι ἡ βιοτεχνία καὶ τὸ ἐμπόριον ἐξ ὀλοκλήρου, ἢ δὲ γεωργία κατὰ μέγα μέρος, ἦσαν εἰς χεῖρας τῶν Ἑλλήνων, ἔπεται ὅτι τὰ ἐγκώμια ἀφοροῦν κυρίως τοὺς Ἕλληνας.